

RIBI ANDRÁS: A FEHÉRVÁRI KERESZTES
KONVENT TÖRTÉNETE – PRECEPTORIUM,
HITELESHELY, ISPOTÁLY A KÉSŐ
KÖZÉPKORBAN (1390–1543). SZÉKESFEHÉRVÁRI
EGYHÁZMEGYEI MÚZEUM, 2021. 370 OLDAL

RIBI ANDRÁS: A FEHÉRVÁRI KERESZTES
KONVENT TÖRTÉNETE – PRECEPTORIUM,
HITELESHELY, ISPOTÁLY A KÉSŐ
KÖZÉPKORBAN (1390–1543) [THE HISTORY
OF THE HOSPITALLERS' CONVENT OF
SZÉKESFEHÉRVÁR – PRECEPTORY,
PLACE OF AUTHENTICASION, SHELTER
IN THE LATE MIDDLE AGES (1390–1543)].
SZÉKESFEHÉRVÁRI EGYHÁZMEGYEI
MÚZEUM, 2021. 370 P.

A fehérvári keresztes konventet tanulmányok útján már alaposan fel-
táró Ribi András¹ jelen kötetében arra vállalkozott, hogy a korábbi

¹ A szerző témában keletkezett írásai: *Ribi András*: „propter multitudinem hospitem” A fehérvári keresztes (johannita) konvent mint ispotály a középkorban. *Fons* 22 (2015) 71–89.; *Ribi András*: Karrier, tisztségek, létszám. A fehérvári keresztes konvent személyi összetétele (1390–1450). in: *Micae Mediaevales VI. Fialat történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Fábíán Laura et al. Budapest, 2017. 197–211.; *Ribi András*: A fehérvári káptalan archontológiája (1301–1457). *Turul* 91 (2018) 132–154.; *Ribi András*: „filia ordinis crucigerorum de Alba”. A soproni keresztes preceptorium a középkor végén (A kispreceptorok adattárával). *Soproni Szemle* 72 (2018) 286–296.; *Ribi András*: A várnagy és a püspök – fehérvári johannita preceptorok karrierje a 15. század második felében. in: *Középkortörténeti tanulmányok 10. a X. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2017. június 7–9.) előadásai*. Szerk. Szanka Brigitta – Szolnoki Zoltán – Nagy Zsolt Dezső. Szeged, 2018. 95–115.; *Ribi András*: Miért működött két országos hatáskörű hiteleshely Fehérváron? *Turul* 91 (2018) 81–95.; *Ribi András*: Johanniták vagy keresztesek? A fehérvári konvent tagjai a középkor végén. in: *Micae Mediaevales VIII. Fialat történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Kis Iván et al. Budapest, 2019. 67– 86.; *Ribi András*: Johannitákból keresztesek. A magyarországi rendtartomány története a konstanzi zsinattól a középkor végéig, különös tekintettel a fehérvári konventre. *Máltai Tanulmányok* 1 (2019) 125–171.; *Ribi András*: A fehérvári káptalan és keresztes konvent országos hatáskörű eljárásai a gyakorlatban. *Századok*

kutatásait összefogó doktori disszertációjának oldalain rekonstruálja – eddig elért eredményeit felülvizsgálva, kiegészítve és összegezve – az intézmény késő középkori (1390–1543) történetét. A székesfehérvári egyházmegye kiadványainak sorában megjelenő monográfia ennek a vállalkozásnak maradéktalanul eleget tesz, tanúsítva, hogy a középkori egyháztörténeti kutatások milyen gyümölcsöző módon hasznosíthatják a történeti segédtudományok (jelen esetben: archonológia, diplomatika, prozopográfia stb.), valamint a jogtörténet és a régészet módszereit és eredményeit.

A doktori disszertációból monográfiává érett rendtörténeti feldolgozás kezdődátumát Hunyadi Zsolt korszakolása,² a záróidőpontot pedig Fehérvár oszmánok általi elfoglalása (1543) indokolta. A kötet alapvetően két nagyobb egységre bontható, amelyek körülbelül ugyanakkora terjedelemmel bírnak: A köszönetnyilvánítástól (7.) az angol nyelvű összefoglalóig (*Summary*, 165–166.) tartó szakasz képezi a könyv főszövegét. A „bevezető” fejezetekben szó esik a fehérvári konvent forrásadottságairól (8.), annak historiográfiájáról (11–15.), valamint történetének szakaszairól (16–35.).

A dolgozat legnagyobb egysége az intézmény személyi összetételéről szól (*A fehérvári kereszties konvent személyi összetétele*, 36–93.). E fejezet sorai között – a módszertani kérdések felemlítését követően – Ribi a kötetre mindvégig jellemző alapossággal és részletességgel mutatja be a fehérvári keresztieseket a karrier, a származás és a rendi státusz tekintetében. A tisztségviselőket (preceptor, vicepreceptor, custos, lector, cantor, kispreceptorok stb.) egyenként, az alsópapságot pedig homogén módon, általános tendenciák felvázolásán keresztül vizsgálja a fejezet hasábjain.

A monográfia másik tekintélyes egységét a konvent birtoktörténetének bemutatása adja. (94–131.). A Johannita Rend általános állapotától a magyarországi rendtartomány sajátos viszonyai felé tartó bevezetőben (94–98.) az olvasó számára már megszokott módon elsőként a rendnek a késő középkori Magyar Királyságban beszédett adói kerülnek ismertetésre (94–96.), majd a fehérvári konvent és a vránai perjel késő középkori birtokainak hálózatát körvona-

153 (2019) 313–337.; *Ribi András*: Lovagrendi birtok város és vidék határára. Szentkirályföldre a 15–16. században. in: Márvány, tárház, adomány. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Kádas István – Skorka Renáta – Weisz Boglárka. Budapest, 2019. 373–384.; *Ribi András*: Királyok, bárók, vásározók és zarándokok. (Fehérvár késő középkori látogatói a városban működő hiteleshelyek bevállalásai alapján.) in: Városok és kiváltságolt települések a középkori Magyarországon. Szerk. Zsoldos Attila. Székesfehérvár, 2021. (Közlemények Székesfehérvár Történetéből) 33–69.

² *Hunyadi Zsolt*: *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150–1387*. Budapest, 2010. (*Ceu medievalia* 13.)

lazza a szerző (97–98.). Ezt követően a birtokigazgatás módszereit veszi górcső alá (99–116.), kitérve a bérleti szerződésekre (99–103.), az egy-egy rendtag által igazgatott (104–107.), valamint a központi kezelésben lévő birtokokra (108–111.), illetve esettanulmány-jelleggel mutatja be Szentkirályföldsé esetét a városiasság kérdésének tükrében (112–116.). A fejezet záró részében a tárgyalt birtokállomány változásai kerülnek bemutatásra, a konvent peres ügyeire (117–119.) és a peren kívül szerzett birtokok, birtokadományok eseteire irányítva a figyelmet (119–122.).

Az ötödik fejezetben a szerző által már korábban is részletesen boncolgatott témáról, a konvent országos hatáskörű hiteleshelyi tevékenységéről esik szó (132–143.). A rövid historiográfiai bevezetőt követően (132–133.) Ribi az országos hatáskörű hiteleshelyi tevékenységet annak kezdeteitől, a mohácsi vész időpontjáig mutatja be (133–143.). Indoklása szerint a Verbóczy István által plasztikusan leírt országos hatáskör – miután az az ún. külső hiteleshelyi eljárásokra vonatkozott – a fejezetben a parancslevelek és a jelentések vizsgálatára koncentrált (133.).

A főszöveg hatodik, azaz utolsó fejezetében az ispotályos tevékenység kerül bemutatásra (144–155.): A johanniták közép-európai és magyarországi ispotályainak ismertetése után (144–148.) a szerző Fehérvárnak a középkori zarándokközpontok között elfoglalt helyét értékeli (148–149.), majd pedig a Szent István–ispotályt rekonstruálja a rendelkezésre álló írott és régészeti források, illetve szakirodalom segítségével (149–155.). A kötet első felét rövid magyar (156–164.), illetve angol nyelvű összefoglaló (*Summary*, 165–166.) zárja.

A könyv második felét a mellékletek, az irodalom- és rövidítésjegyzék, valamint a személy- és helynévmutató képezik (167–370.). A mellékletek között helyett kapó oklevéltár összesen húsz, többnyire kiadatlan vagy a hazai medievisztika számára eddig ismeretlen dokumentum *in extenso* kiadását tűzte ki célul (168–194.). Az oklevelek kiadásának a Szapolyai-oklevéltár eljárási módja szolgáltatott mintát,³ mindazonáltal a máltai oklevelek publikálása esetében néhány – jellegből adódó – apróbb eltérést is eszközölni kellett. A második függelékben kapott helyet a konvent tisztségviselőinek archontológiája, a konvent belső hierarchiájának megfelelő sorrendben (195–218.). A harmadik függelék a prozopográfiai adattár alkotja (219–257.), benne 107 konventi tag táblázatos és szövegszerű karrierívével. Az 1387 és 1526 közötti korszakra vonatkozó és a teljesség igényével összeállított listának csupán a mohácsi kataklizmát követő források nehezebb hozzáférhetősége szabott határt, ez a helyzet annak elle-

³ A Szapolyai Család Oklevéltára. I. Levelek és Oklevelek (1458–1526). közreadja: Neumann Tibor. Budapest, 2012. (Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak)

nére is hiányérzetet kelt az olvasóban, hogy csupán az 1526 és 1543 közötti alig több mint másfél évtized adatai maradtak ki az elemzésből. Amint az a hasonló összeállításokból és a szerző saját megjegyzéséből is kitűnik, az adattár összeállítását nehezítette, hogy a konventben – hasonlóan más hazai közösségek esetéhez – jellemzően a 15. század közepére válik elterjedté a származásra utaló ragadványnevek feltüntetése. A mellékletek negyedik részét alkotó birtokadattár (258–288.) deklaráltan Reiszig Ede sokat idézett monográfiájának vonatkozó eredményeit kívánja felülvizsgálni és kiegészíteni,⁴ ezzel együtt pedig teljesebb képet alkotni a fehérvári intézmény anyagi bázisáról. Az 1390 és 1543 közötti időszakra vonatkozó gyűjtés összesen 44, zömében Fejér, Somogy vagy Tolna vármegyei települést ad közre alfabetikus sorrendben, számos birtoktörténeti érdekességgel bizonyítja a konvent településekhez fűződő jogait. A mellékletek utolsó egységében a szerző közread egy néhány oldalas leírást, amelyet a fehérvári konvent magánlevéltárának protokollumához tartozó indexkötet végéhez fűztek, valamint annak magyar nyelvű fordítását (289–293.), amelyre Ribí a keresztesekről írt első történetírói munkaként hivatkozik. Jóllehet a kétnyelvű szövegkiadás némileg szokatlan módon nem hasábokra, hanem páros-páratlan oldalra tagolódik, a rövidségre való tekintettel ez talán még könnyebbé is teszi a latin és magyar szöveg együttes olvasását.

A monográfiát egy mintegy harmincoldalas irodalom- és rövidítésjegyzék (322–353.), valamint tizenhat oldalas személy- és névmutató zárja (354–370.). Amint a jegyzékek és mutatók is sugallják, a mű összességében igen gazdagon jegyzetelt, átgondolt, forrásokkal és szakirodalommal megfelelően alátámasztott írásmű. A könyv forgatását azonban jelentősen megkönnyítené, ha annak jegyzetapparátusa nem a fejezetek végén, végjegyzetes formában, hanem a hivatkozási ponton lábjegyzetelve került volna kialakításra. Jóllehet az „olvasóbarát” struktúra az ismeretek gyors és gördülékeny befogadását segíti, ugyanakkor az adatok, állítások ellenőrizhetőségét megnehezíti. Ezt különösen a mellékletek esetében érezhetjük, amelyeknek során 1117 (!) jegyzettel támasztotta alá állításait a szerző, gyakran további információkkal kiegészítve – ez jellemző a könyv valamennyi fejezetéhez kapcsolódó jegyzetekre. Mindazonáltal megjegyzendő, hogy e körülmény nem a szerző, hanem a vonatkozó kiadványsorozat szándékát tükrözi.

Mindez természetesen semmit sem von le a könyv kétségtelenül elévülhetetlen érdemeiből; szerkezetét tekintve feszes, eredményei pedig időtállóan mutatkoznak. Összességében tehát a monográfia tökéletesen eleget tesz a feléje támasztott elvárásoknak, megnyugta-

⁴ *Reiszig Ede: A jeruzsálemi Szent János-lovagrend Magyarországon. I–II. Budapest, 1925–1928.*

tóan orvosolja a fehérvári keresztesekkel kapcsolatos eddigi historiográfiai hiányosságokat és értékes építőköve lehet a jövőbeni rendtörténeti kutatásoknak.

(ism.: Kovács István)